

ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ: ПРОБЛЕМА АВТОНОМІЇ (соціально-філософський аналіз)

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

В статті акцентується увага на особливостях реалізації ідеї автономії університетів в інформаційну епоху

Вступ

На початку третього тисячоліття під впливом високих технологій відбуваються зміни в усіх сферах життя суспільства. Нові можливості отримання інформації, обсяг якої зростає з шаленою швидкістю, нові способи комунікації особливо впливають на систему вищої освіти, яка переживає суттєві трансформації: змінюються сам процес навчання, ролі викладача й студента в цьому процесі. В останні роки цей процес в країнах пострадянського простору набув перманентного, проте, певною мірою безсистемного характеру. Одним із основних завдань реформування системи вищої освіти є визначення форм і меж автономії вищих навчальних закладів, передусім технічних університетів.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблемам діяльності університету, університетської освіти певну увагу приділяли як західні, так і російські й вітчизняні дослідники, серед яких Е. Агацци, Дж. Агассі, Х. Лейсі, Ж.-Ф. Ліотар, К. Мангейм, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, А. Турен, А. Уайтхед, Ю. Хабермас, Р. Хатчинс, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.; І. Алексєєва, В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бех, Г. Волинка, Б. Гершунський, Л. Губерський, В. Горохов, І. Добронравова, Л. Дротянко, С. Кримський, В. Кремень, В. Лях, М. Михальченко, В. Онопрієнко, В. Стьопін, В. Шинкарук та ін. В їх працях акцентується увага на особливостях діяльності університетів в епоху інформатизації; осмислюється зміна ролі науки та освіти в цивілізаційному розвитку людства; розглядаються різні аспекти впливу освітніх технологій на систему університетської освіти, яка зазнає суттєвої трансформації тощо.

Постановка завдання

Метою цієї статті є розгляд особливостей реалізації ідеї автономії університетів в інформаційну епоху.

Основна частина

Сьогодні смисл ідеї Університету, як і багато століть тому, повною мірою відповідає значенню слова «universitas» – «сукупність, цілісність, єдність». Університет є єдністю: викладачів і студентів; науки, освіти й виховання; різних галузей знання й наукових шкіл; традицій і новацій [1]. Така цілісність в різні епохи визначала особливу роль університетів в житті суспільства. За свою багатостолітню історію університети неодноразово зазнавали істотних змін, які стосувалися різних сторін їх діяльності. Проте ніякі зміни не сприймалися настільки серйозно науковим та освітнім співтовариством і не впливали

настільки суттєво на систему освіти, як ті, що були пов'язані з університетською автономією (В. Садовничий).

Перші університети в Європі були корпораціями професорів і студентів, які склалися стихійно. Створені не за наказом влади, а відповідно до потреб суспільства, університети функціонували на основі самоуправління – вони самі визначали склад свого професійного співтовариства, умови входження до нього, основні принципи своєї професійної діяльності тощо. Та зі зміною історичних умов змінювалися як межі, так і зміст автономії університетів: поступово вони ставали елементом державної системи, тобто відбувалася їх інституалізація.

Сучасний світ швидко змінюється. Головними парадоксом освіти інформаційної епохи є те, що вона, з одного боку, традиційно направлена на майбутнє, а з іншого (як і в усі часи) – орієнтована на цінності вчорашнього дня [2, с. 165]. Саме тому в центрі відносин університета і суспільства, університета й держави опинилася проблема університетської автономії. Адже, як показала історія, університет лише тоді може найбільш ефективно реалізуватися свій інтелектуальний потенціал, коли він свободний в ключових питаннях своєї діяльності [1]. Слід відмітити, що для європейських університетів автономія є підсумком еволюційного розвитку громадянського суспільства. Європейський університет – це незалежна від держави корпорація з виробництва освітніх, наукових і консультаційних послуг. Стосовно можливостей реалізації ідеї автономії університетів в країнах пострадянського простору існують протилежні позиції дослідників. Так, деякі з них вважають, що в наш час незалежність університетів є лише декларацією: більшість вищих навчальних закладів пишуться тим, що в їх назві є визначення «державний». Порівняно з західними університетами, де автономія набувалася століттями, ми не маємо досвіду, натомість маємо величезні перешкоди, в тому числі у власній психології (М. Карпенко). Та більшість дослідників все ж переконана, що ідея автономії університетів як державних установ, які наділені певними правами в самостійній організації власної діяльності, втілилася сьогодні в новій якості [1].

Міжнародні та європейські документи пропонують посилити суспільний контроль за якістю освіти, оптимізувати й децентралізувати управління вищою освітою. Зокрема, у "Всесвітній декларації про вищу освіту для ХХІ століття: підходи і практичні заходи" зазначено: «Вищим навчальним закладам має бути надана автономія в їхніх внутрішніх справах, однак

така автономія має супроводжуватися чіткою і прозорою підзвітністю урядові, парламентові, студентам і суспільству в цілому» [3]. Так, відповідно до запитів суспільства, сучасний університет має всі права й можливості самостійно визначати напрямки фундаментальних досліджень, робити відбір майбутніх студентів і вирішувати, чому й як їх навчати, формувати викладацький й дослідницький склад, розпоряджатися власним бюджетом й шукати додаткові засоби для успішної діяльності. І головне – колектив університету має можливість самостійно, на демократичній основі, обирати ректора, деканів; створювати кафедри, присуджувати вчені ступені й звання і т.ін. Саме автономію університетів визнано однією з головних умов їх подальшого розвитку, яка сприятиме тому, що університети поступово перетворюються в потужні науково-освітні центри, й стануть відігравати в суспільстві «унікальну роль» (В. Садовничий).

Сьогодні склалася така ситуація, коли університети одночасно повинні виконувати несумісні, на перший погляд, ролі – готувати еліту суспільства й одночасно забезпечувати масову вищу освіту; безкорисливо шукати нові знання й створювати корисні технології, які користуються попитом на ринку; бути частиною суспільства й залишатися автономними й самостійними; зберігати традиції й гідно відповідати на виклики часу [1]. Виходячи з цього, виникають закономірні питання: як можливо взагалі поєднати такі ролі, які взаємовиключають одна одну? Якщо так, то наскільки результативним буде таке поєднання? І головне: чи відповідає це змісту самої ідеї автономії університету? Відповіді на ці питання не є однозначними.

Аналізуючи особливостей діяльності університетів в інформаційному суспільстві Ж.-Ф. Ліотар відмічав, що «передача знань не виглядає як те, що покликане формувати еліту, здатне вести націю до звільнення, але поставляє системі гравців, здатних забезпечити належне виконання ролі на практичних посадах, яких потребують інститути» [4, с. 118]. Відповідаючи на виклики сучасності, університети повинні зважати на запити тієї частини молоді, яка бажає отримати від навчання миттєву віддачу й одразу після закінчення університету бути затребуваною на ринку праці. Саме тому університет має максимально наблизити процес навчання до реального виробництва: «не лише навчати майбутніх спеціалістів, але й продукувати нове знання, транслюючи його студентам і фахівцям, що проходять перепідготовку, підвищуючи таким чином економічну ефективність вищої освіти» [5, с. 7]. Як показує практика, провідні університети світу з успіхом застосовують такий підхід. Концептуалізація університета й університетської освіти в інформаційну епоху проходить в межах синтеза утилітарного і ліберального підходів: визнання того, що освіта готує людину не абстрактно, а для даного суспільства [6].

Відомо, що освіта стає схоластикою, якщо вона відірвана від науки. Як показує огляд наукової і філософської літератури, освіта ніколи не була

відірвана від науки. Університети від самого початку їх виникнення сприяли репрезентації науки як складової соціокультурної системи. З часом, коли виявилось, «що для низки напрямків досліджень потрібні значно більші інвестиції та необхідність залучення значної кількості учасників наукових проєктів з дуже різномірних сфер наукової діяльності» [7, с. 22], освітні заклади втратили монополію на фундаментальну науку. Це автоматично призвело до зниження якості освіти. Фахівці стверджують, що виправити таку ситуацію досить складно: поки що система освіти значно відстає від трансформацій, які характерні для сучасної науки. На думку В. Онопрієнка, це може «негативно вплинути і на подальший розвиток науки, адже прорив до постнекласичної культури, як масштабної соціально-історичної акції, може бути здійснений лише і виключно засобами освіти» [8, с. 204]. Не випадково фундаментальну науку визнано тим фундаментом, на якому будується сучасна університетська освіта. А інтеграція науки й освіти є запорукою їх успішного розвитку в майбутньому.

Як слушно відмічає І. Налетова, «сутність сучасної вищої освіти повинна відповідати гаслу: «Не доганяти минуле, а створювати майбутнє»» [9]. На святкуванні 250-літнього ювілею Московського університета в січні 2005 року провідними представниками світового наукового й освітнього товариства була прийнята Московська декларація «Про роль фундаментальної науки й освіти», в якій зокрема зазначалося, що «майбутнє людства створюється сьогодні, і визначається воно рівнем фундаментальної науки й освіти. На це покоління покладена відповідальність за збереження й примноження знань, які складають основу цивілізації» [1]. Тому сучасні університети покликані не стільки передавати знання студентам, скільки навчити їх тому, як здобувати знання самостійно.

Загально визнано, що через свою полідисциплінарність сучасні університети, передусім технічні, мають всі можливості для проведення міждисциплінарних наукових досліджень. Та окрім провідних викладачів до наукової діяльності має залучатися якомога більша кількість талановитої студентської молоді. Великого значення при цьому набуває бажання самого студента навчатися, його активність, зацікавленість в кінцевому результаті. А розвинути в студента такі якості можливо лише залучивши його до наукового процесу, коли він самостійно здобуватиме нові знання. Саме в цьому полягає одне з головних завдань університетів інформаційної доби.

В умовах швидкого розвитку інфокомунікаційних технологій, розширення можливостей дистанційного навчання акцент у викладанні перенесено на самостійну роботу студента. Як показує практика, в інформаційну епоху особливих успіхів досягли ті вищі навчальні заклади, в яких домінує гасло «Студент вчиться» замість «Студента вчать» [10, с. 146]. Відповідно до нових реалій, суттєвих змін зазначала роль університетського викладача. Так, якщо раніше викладач лише передавав студентам знання, допомагав черпати їх з письмових джерел, то сьогодні викладач має допомогти студенту

зорієнтуватися в гігантських інформаційних потоках, навчити перетворювати інформацію на знання. Для цього викладач сам повинен безперервно поповнювати власний багаж знань, мати доступ до різних джерел інформації, постійно підвищувати свою кваліфікацію. А якщо викладач разом зі студентом працює над спільним науковим проектом, то він ще й повинен вчасно надати кваліфіковану консультацію, практичну допомогу студенту. Саме відмова від застарілих методів навчання, від репродуктивного характеру викладання й навчання, активізація особистості як суб'єкта розвитку є найважливішими кроками на шляху університетів до автономії.

Оскільки предметом фундаментальної науки є проблеми, які «виникають в процесі розвитку самої науки», то, як слушно відмічає В. Садовничий, жодна з груп в суспільстві не зацікавлена в тому, щоб виконувати функцію утримання фундаментальної науки. Таке завдання може вирішити лише суспільство в цілому, воно повинно стати пріоритетом державної політики. Реалії сучасного життя потребують нових форм взаємодії університету з промисловістю та бізнесом. Так, перспективним напрямом вважається створення корпоративних університетів, які готуватимуть менеджерів та спеціалістів з новітніх технологій на базі фундаментальної університетської освіти. Підприємці надають університетам фінансову допомогу у вигляді освітніх кредитів, які допомагають долучитися до процесу здобування освіти певним колам талановитої молоді, які до цього не мали фінансової можливості. Важливою є й спонсорська підтримка студентів, аспірантів та молодих учених у вигляді стипендій, грантів, що виділяють різні компанії, які зацікавлені в розвитку не тільки окремих корпорацій й університетів, а й суспільства в цілому. Такий підхід свідчить про те, що в інформаційну епоху важливою рисою працівників є їх готовність до постійного навчання та набуття нових навичок [11]. Звідси й установка на освіту, «що випереджає час» – освіту, яка здатна задовольнити потребу в знаннях, яких ще немає [12, с. 24].

Необхідно пам'ятати, що автономія університетів передбачає відповідальність їх перед суспільством. Лише усвідомивши всю міру відповідальності, університет має самостійно прийняти на себе моральну відповідальність перед суспільством за свої дії в інтересах суспільства. При цьому відповідальність накладається не тільки на керівництво навчального закладу, але й на всіх викладачів, співробітників та студентів. Від того, наскільки кожен з нас готовий нести на собі такий тягар, наскільки готовий скористатися правом академічної свободи, залежить віддача університету суспільству. Отже, автономія університета – це не абстрактне право, а умова успішного виконання тих завдань, які поставило перед ним суспільство інформаційної доби.

Висновки

Спираючись на зазначене вище, можна стверджувати, що ідея автономії вищих навчальних

закладів, передусім технічних університетів, набула сьогодні особливої актуальності. Вона справді втілилася в новій якості. Дискусії в суспільстві точаться лише навколо конкретних формату та змісту очікуваних перетворень. Більшістю фахівців визнано, що автономія дозволяє університетам в якості складової суспільного середовища, що забезпечує безперервний процес соціалізації особистості, здатної до відповідальності й конструктивної самореалізації, зосередитися на суто навчальних та науково-дослідних завданнях [12]. Але для того, щоб університети мали змогу зосередитися на науково-дослідних завданнях, залучаючи до різних науково-промислових проектів талановитих студентів, уряди країн пострадянського простору повинні вчасно виділяти на розвиток освіти й науки необхідні кошти. Лише за таких умов вітчизняний університет справді стане одним із головних соціальних інститутів, центром виробництва, переробки й накопичення знання; зможе повною мірою скористатися правом академічної свободи, використати творчий потенціал і підвищити свій авторитет в суспільстві.

Список літератури

1. Садовничий В.А. Университет XXI века. Размышления об университетском образовании [Електронний ресурс] / В.А. Садовничий. – Москва, 2006. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-386684.html>
2. Энциклопедия. Том 18. Человек. Ч. 3. Духовный мир человека / Глав. ред. Е.Ананьева; вед. ред. Т. Каширина. – М.: Аванта+, 2004. – 608 с.
3. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. – Париж, 1998. – Ст.13.
4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; [пер. с фр.]. – СПб.: Алетей, 1998. – 160 с.
5. Дротянко Л.Г. Информационное суспільство і сучасний університет / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. праць. – К.: НАУ, 2007. – № 2(6). – С. 5-8.
6. Бадін В.А. Концептуалізація університетського образования: социально-философский аспект: дисс. ... канд. филос. наук, 09.00.11. Кемерово, 2007. – С.146.
7. Грехнев В.С. Информационное общество и образование / В.С. Грехнев // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2006. – № 6. – С. 88-106.
8. Онопрієнко В.І. Постнекласична наука і нова парадигма освіти /В.І. Онопрієнко // Totaligy-XX1 (п'ятий випуск). Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАНУ. – 2001. – С.202-212.
9. Налетова И.В. Изменения высшего образования в современном обществе / И.В. Налетова // Аналитика культурологии. Электронное научное издание [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://analiculturolog.ru/component/k2/item/501-article_34.html
10. Ягодзінський С.М. Гармонізація науки й вищої освіти як ознака сучасного наукового дискурсу / С.М. Ягодзінський // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. праць. – К.: НАУ, 2007. – № 2(6). – С. 144-149.
11. Авдей О. В. Образовательные технологии и формирование культурной компетентности // Актуальные проблемы бизнес-образования: материалы IX Межд. научно-практ. Конференции, 8-9 апреля 2010 г., Минск / Белорусский государственный университет, Институт бизнеса и менеджмента технологий / редколл.: В. В. Апанасович (гл. ред.) [и др.]. – Мн.: Национальная библиотека Беларуси, 2010. – 370 с.
12. Журавлева И. А. Регионализация образования: сущность и концептуальные основания (теоретико-методологический аспект): дисс. ... канд. филос. наук, 09.00.11; Бурят. гос. ун-т. Улан-Удэ, 2002.

Н.А. Ченбай

ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ИНФОРМАЦИОННУЮ ЭПОХУ: ПРОБЛЕМА АВТОНОМИИ (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

В статье акцентируется внимание на особенностях реализации идеи автономии университетов в информационную эпоху

N. Chenbay

TECHNICAL UNIVERSITY IN INFORMATIVE EPOCH: THE PROBLEM OF AUTONOMY (SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

In the article is accented attention on the features of realization of idea of autonomy of universities in an informative epoch